

Srečo Dragoš, Liljana Rihter

Empatija in (izobraževanje za) socialno delo

Empatija je koncept, ki je kompleksen tako z vidika definicije kot z vidika razlogov za raziskovanje. V prvem delu članka prikazujemo družbene okoliščine in razloge za raziskovanje povezave med empatijo in izobraževanjem za socialno delo. Razdelimo jih v hevristične, elitistične, motivacijske, edukacijske in stratifikacijske. Sprašujemo se, kašen je pomen empatije v okviru obstoječe socialne politike. Kako bodo predvidene novosti v organizaciji visokošolskega študija (večja selekcija z uvajanjem sprejemnih izpitov) vplivale na eno od morebitnih temeljnih meril za selekcijo – empatijo? Ker je ključna motivacija za študij socialnega dela pomoč drugim, je pričakovati visoke stopnje empatije med študenti. Zanima nas tudi, kako je kurikulum povezan z empatijo in ali je empatija enakomerno porazdeljena med študenti, ki imajo različni družbeno-ekonomski status. Kvantitativna raziskava, ki smo jo izvedli s populacijo študentk 1. in 4. letnika Fakultete za socialno delo v študijskem letu 2015/16, je pokazala, da imajo študentke razmeroma visoko stopnjo empatije že v prvem letniku in da se ta stopnja med študijem statistično značilno ne spremeni. Je pa stopnja empatije povezana s samooceno socialnega statusa. Visoka ocena stopnje empatije se pojavlja pri študentkah z višjim statusom. Empatije imamo v socialnem delu dovolj, v zvezi z njo so problematične le družbene neenakosti.

Ključne besede: sočutje, socialna politika, socialna država, neenakost, stratifikacija, univerza.

Doc. dr. Srečo Dragoš in doc. dr. Liljana Rihter sta visokošolska učitelja in raziskovalca na Fakulteti za socialno delo. Kontakt: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si; liljana.rihter@fsd.uni-lj.si.

Empathy and (education for) social work

Empathy is a concept that is complex both in terms of definition and in terms of reasons for exploring it. In the first part of the article, the social circumstances and the reasons to explore the link between empathy and social work education are presented. The reasons are divided in heuristic, elitist, motivational, educational and stratification-based. We're interested in the importance of empathy in the context of existing social policy. How will the planned changes in the organization of higher education (increased selection with the introduction of entrance examinations) affect one of the main criteria for selection – empathy? Since the key motivation for studying social work is helping others, high levels of empathy are expected among students. We are also interested in how the curriculum is linked to empathy and if empathy is evenly distributed among the students having diverse socio-economic status. Quantitative survey, which was conducted with a population of students from the 1st and the 4th year at the Faculty of Social Work (University of Ljubljana) in the academic year 2015/16, showed that students have a relatively high degree of empathy in the first year and that the rate does not reflect statistically important change during the years of study. However, the degree of empathy is associated with self-assessment of social status. The high degree of empathy score occurs when a student is from higher social stratum. Social work students have enough empathy but, in connection with empathy, only social inequality is problematic.

Keywords: compassion, social policy, welfare state, inequality, stratification, university.

Srečo Dragoš, PhD, and Liljana Rihter, PhD, are senior lecturers and researchers at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Contacts: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si; liljana.rihter@fsd.uni-lj.si.

Uvod

O pomembnosti empatije je veliko dokazov, tako iz vsakdanjega življenja kot pri strokovnih storitvah ljudem, ki potrebujejo pomoč. Na primer, raziskava ljubljanskega potniškega prometa kaže, da mora dobrih deset odstotkov starejših potnikov na mestnih avtobusih med vožnjo stati zato, ker jim ni nihče pripravljen odstopiti sedeža (Tomšič *et al.* 2016: 165) – za tem podatkom se sicer lahko skriva marsikaj, gotovo pa tudi odsotnost empatije tistih, ki sedijo.

Če si dovolimo imeti solzne oči ob gledanju čustvenih filmov, se sprošča hormon oksitocin, zaradi katerega smo bolj empatični, kot dokazuje nevroznanstvenik Paul J. Zak (2013), zato smo bolj prosocialno usmerjeni, skratka, postanemo boljši ljudje (Zak *et al.* 2007).

Zakaj je empatija nepogrešljiva tudi pri strokovnem delu z ljudmi, je – od vseh raziskav, ki jih omenjava v nadaljevanju – najboljši dokaz zdravnik Dimitar Anakiev, ki dela kot prostovoljec pri zdravstveni oskrbi beguncev v ljubljanskem centru Rog. Tudi sam je begunec in v Sloveniji »izbrisana« oseba, opozarja pa na pomembnost empatije, a ne kot dodatka, pač pa kot temelja v odnosu med zdravnikom in pacientom, saj je brez nje težko razumeti bolnikovo težavo. Zato se zdravnik mora, kot poudari Anakiev, »poosebiti s pacientom. Gre za temeljno empatijo. Kar nekaj zdravnikov na kaj takega ni bilo pripravljenih«, to pa sproži distanco v odnosu (Anakiev 2017: 6). Zaradi nujnosti empatije se Anakiev uči tudi jezike svojih afganistanskih pacientov, farsi in paštu.

Zdi se, da je z empatijo podobno kot z drugimi psihosocialnimi in družbenimi pojavi: pogostejši ko so in bolj ko so razširjeni na različne ravni, od mikro- do makroodnosov, težje jih je enopomensko definirati. Celo na mikroravni, t. j. znotraj psiholoških in nevroloških ved, velja, da »ni soglasja v literaturi o pravi naravi pojava empatije« (Preston, de Waal 2002: 1); od tod tudi množstvo različnih definicij. V tem prispevku zadostuje, da empatijo opredeliva s splošno, opisno, a dovolj jasno definicijo, kot jo je podal Martin L. Hoffman (2000: 4): gre za »takšno čustveno odzivanje, ki je primernejše oz. bolj prilagojeno položaju drugega kot pa lastnemu«. V tem pogledu je empatija »lepilo, ki omogoča, da je socialno življenje sploh možno« (op. cit.: 3).¹ Takšno vlogo empatije avtor utemeljuje predvsem v zvezi z zmožnostjo odločanja na petih ravneh moralnega vedenja, kjer vsaka nadaljnja stopnja pomeni višjo kompleksnost odločitev. Iz opisa vprašanj, značilnih za posamezne ravni moralnih dilem (povzetih v preglednici 1), je dobro vidna tudi vloga empatije. Brez nje bi se težko znašli že na prvi ravni.

Preglednica 1: Empatija kot sestavina moralnih dilem (povzeto po Hoffman 2000: 3 ss)

TIPOLOGIJA MORALNIH DILEM	ZNAČILNA VPRAŠANJA
1. Opazovalec	Naj pomagam osebi, ki je potrebna pomoči, in kako se bom počutil, če tega ne storim?
2. Prestopnik	Se naj vzdržim, da bi škodoval drugemu, in če se ne, ali bom potem kriv?
3. Namišljeni prestopnik	Zakaj ima nekdo občutek, da je drugega oškodoval, čeprav ga v resnici ni?
4. Večkratno moralno breme akterja, ki se ne more izogniti alternativni odločitvi	Kako pomagati osebi, potrebni pomoči, da se ne bi počutil krivega, ker nisem pomagal drugim, ki so v enakih okoliščinah?
5. Nasprotje med skrbjo in pravičnostjo (pravico, dolžnostjo, vzajemnostjo)	Katero načelo naj bo pomembnejše, skrb (in pomoč) ali pravičnost? Bom kriv zaradi sprejete odločitve, ko je ta dilema alternativna?

¹ Skoraj enaka definicija empatije je tudi Barkerjeva, ki je mednarodno sprejeta v socialnem delu (Barker 2003: 141).

Za raziskavo o problemu, povzetem v naslovu članka, sva se odločila zaradi petih razlogov. Ti so: hevristični, elitistični, motivacijski, edukacijski in stratifikacijski.

Hevristični razlog

O empatiji vemo manj, kot si mislimo, zato se prevečkrat zanašamo na predsodke. Večinsko stališče o koristnosti empatije se presenetljivo pogosto reducira v sklep, da gre pri empatiji za tako splošno, nesporno in običajno značilnost medčloveških odnosov, da je vprašljivo, zakaj naj bi se z njo sploh ukvarjali. Če je ena od značilnosti človeka tudi empatija (čeprav ni zgolj človeška lastnost), ali ni raziskovanje empatije nekaj takega, kot da bi se spraševali, ali ljudje potrebujemo zrak za dihanje in hrano za življenje? Zakaj bi take samoumevnosti kvalificirali za raziskovalni problem, zanj trošili čas in denar? Je tudi v tem primeru upravičen Baudelairov rek, da »mnogi kalijo svojo vó dico zato, da bi se zdela globlja«?

Uvod v eno od najpomembnejših znanstvenih monografij o empatiji je njen avtor (Hoffman 2000) začel s prav takšnimi pomisleki. Navaja zbegane reakcije kolegov, ko jim je prvič omenil, o čem piše knjigo. Odzvali so se z molkom, pravi. Nekateri pa so k temu dodali še vzdih »oh!«, saj so mislili, da se avtor – ugledni znanstvenik – spušča v religijo ali podobne ezoterične teme. Hoffmanov odgovor je, da je empatija takšna lastnost, ki ima v medčloveških² interakcijah podoben pomen kot, denimo, gen v biologiji. Ljudje se, evolucijsko gledano,

razdajajo za druge, včasih z zelo velikimi žrtvami, pa tudi sicer stalno pomagajo drug drugemu na številne majhne načine. Prav to je tisti dodatek h kakovosti življenja, ki omogoča človeško eksistenco. Torej, zadeva **je** vredna raziskovanja (podč. Hoffman 2000: 1).

Najstarejši dokaz, da ima Hoffman prav, se uradno imenuje KNM-ER 1808. To je oznaka za 1,7 milijona let staro žensko, ki so jo odkrili na obali jezera Turkana (sever Kenije).³ Pri tem arheološkem primerku se je pokazalo, da so bile kosti najdene osebe poškodovane na način, ki nastane zaradi hipervitaminoze A; gre za mučno obolenje, ki je posledica prehranjevanja z mesom. Sama najdba omenjenega okostja niti ni posebno presenečenje, saj se v zadnjih desetletjih število arheoloških izkopavanj daljnih prednikov povečuje. Tako kot v vseh znanostih velja tudi v arheologiji, da se s pogostejšimi raziskavami množijo nova odkritja. A pri tem okostnjaku je resnično (paleontološko) presenečenje pomenil podatek, ki so ga na okostju razbrali iz njegove deformacije: žrtev omenjene bolezni je živela še mesece dolgo od izbruha začetnih bolezenskih znakov. To pomeni, da je nekdo moral skrbeti zanjo (Bryson 2006: 440). V evoluciji človečnjakov – ko

² In ne samo v medčloveških interakcijah, pač pa tudi v stikih med človekom in nekaterimi živalmi (od domačih, npr. pes, mačka, do neudomačenih, kot so sloni, opice, delfini).

³ Gre za pra-pra...babico sodobnega človeka, pripadnico rodu *Homo erectus*, ki mu pripisujejo najpomembnejši evolucijski izum – prvi pogoj poznejšega nastanka človeške kulture – iznajdbo ognja.

je do prvih začetkov vrste, ki ji pripadamo mi⁴, moral preteči še poldrugi milijon let – je to najstarejši dokaz nesebične pomoči in pozornosti med človečnjaki. Nekateri opozarjajo, da je empatija tudi v živalskem svetu pogostejša veliko bolj, kot pa so to pripravljene priznati celo raziskovalci (Beckoff 2002).

A za preučevanje empatije obstajajo še boljši razlogi, na primer samoumevnost. Dokler imamo empatijo za samoumevno, nasedamo poenostavitvam in utrjujemo stereotipe. Ena od poenostavitev je podobna tistim, ki se včasih zgodijo še bolj cenjenim družboslovnim konceptom, denimo konceptu socialnih mrež ali pa konceptu socialnega kapitala. Tudi med eksperti se poenostavitve dogajajo dvojno in so sorazmerne z uporabo. S pogostejšim sklicevanjem na določen koncept se povečuje skušnjava, da ga vse bolj (in ne vse manj!) reduciramo, večkrat celo na eno samo sestavino ali dimenzijo.⁵ Ob tem pa včasih zdrsnemo še v površnost, saj realnost in teorijo pomešamo z enačenjem. Na primer, če začetki strokovnega diskurza in raziskav o socialnih omrežjih, ali pa, denimo, o socialnem kapitalu, izhajajo iz 20. stoletja, gre za hudo zмотo, če ta podatek razumemo tako, kot da teh pojavov v prejšnjih družbah sploh ni bilo. Tudi empatija lahko podlega takšnim zmotam.

Še nevarnejši so stereotipi. Ti so pogubni zlasti v »mehkih« vedah in strokah, kjer delamo neposredno z ljudmi – ker nanje vplivamo neposredno. Prav v zvezi z empatijo se tudi v socialnem delu nenavadno trdoživo ohranja dvoje napačnih stališč. Po eni strani se jo povzdiguje v glavno ali celo edino sestavino profesionalne pomoči. Ali pa se, nasprotno, empatijo minimalizira kot nekaj nepomembnega ali celo škodljivega, saj naj bi z njenim poudarjanjem ignorirali širše družbene oz. sistemske dejavnike. Oboje je napačno. Pretiravanje z empatijo (prvo stališče) je najpogostejše pri verskih in novodobniških oz. *new-age* akterjih. Te najlažje prepoznamo po inflaciji besedice Človek, ki jo pogosto pišejo kar z veliko začetnico – verjetno zato, da bi razlika do običajnih, še neosveščenih smrtnikov postala vidnejša. Hkrati pa se v zvezi s pomočjo ljudem presenetljivo trdovratno govori o »skrbi za uboge« (RKC 2002: 91). Govorjenje o »ubogih« je takšna empatična terminologija, ki s povzdigovanjem čustev izvajalca pomoči zakriva razmerje med njim in prejemnikom določene dobrine. A – žal – ta verski žargon ni zgolj verski pojav. S sekularizacijo družb in socialnega skrbstva lahko povsem enake poudarke najdemo tudi v profesionaliziranem socialnem delu. Na primer, pomoč kot osrednjo značilnost naše stroke opredeli A. Fischer takole: »V bistvu socialne pomoči je prijateljska usluga kot delo ljubezni« (cit. po Hollstein 1980: 109).

Drugo, nasprotno stališče – da je empatija povsem nepomembna – izhaja iz radikalno-levičarskih prepričanj. Gre že za skoraj dvesto let staro tradicijo.

⁴ Naša vrsta *Homo sapiens sapiens*, ki ji pripadamo vsi, ki beremo ta članek, je nastala pred približno 200.000 leti. To pomeni, da je naš manj razviti prednik, *Homo erectus*, (pre)živel povsem usklajen s svojim okoljem vsaj 1,3 milijona let. To je kar šestkrat daljša doba od naše vrste, ki se ni zmožna prilagoditi niti na spremembe, ki jih ustvarja sama.

⁵ Primer: statistična redukcija tako kompleksnega koncepta, kot je socialni kapital, se pogosto poenostavi na delež visoko izobraženega prebivalstva, na stopnjo zaupanja do drugih ljudi (v javnomnenjskih anketah) ali pa celo zgolj na delež prebivalstva, ki je v določenem obdobju prostovoljno sodeloval v eni od številnih nevladnih organizacij.

V preziru do najbolj trpečih, do tistih, ki so znotraj spodnjih slojev povsem na dnu, ni bilo niti pri klasikih marksizma zaslediti niti kančka empatije. Njihovim tvorcem je lumpenproletariat pomenil zgolj »pasivno gnilobo najnižjih plasti«, od katere ni mogoče pričakovati ničesar drugega, kot »da se proda za reakcionarno rovarjenje« (Marx, Engels 1980: 40).

A to nas ne sme zavesti. Enaka in načrtna izključitev empatije je značilna tudi za nasproten koncept, ki se v zadnjih nekaj desetletjih širi po Evropi z imenom »novi javni menedžment«. Gre za najnovejši trik neoliberalizma, ki ga v Sloveniji na socialnem področju uvaja MDDSZ⁶, in to pod vplivom ameriških ekspertov. Čeprav koncept »novega javnega menedžmenta« ni nov, je kljub imenu značilen. V njem je socialno delo instrumentalizirano v podaljšek socialne politike, ki je postala instrument ekonomske politike – natančneje, tistega dela ekonomske politike, ki se ukvarja z regulacijo trga delovne sile. Posledica? Ko je zgrešeni ekonomski politiki podrejena tudi socialna politika, ki si je (že prej) podredila socialno delo, se zato od stroke socialnega dela pričakuje nekaj, kar sploh ni več socialno delo.

Po eni strani se zahteva, da bodo izvajalke in izvajalci socialnega dela silili svoje uporabnike v najslabše oblike mezdnih razmerij, medtem ko na trgu delovne sile dela sploh ni ali pa je takšno, da ga nihče noče, ker gre za zaposlitve, ki zagotavljajo zgolj golo preživetja ali pa še tega ne. Hkrati ob tem pa naj bi socialna stroka z državnimi pooblastili med upravičenci svojih storitev krepila še legitimnost sistema (socialne države). Socialne delavke naj bi v neposrednem stiku z uporabniki apologizirale obstoječo ureditev, ki načrtno ohranja veliko razdalje med življenjsko nezadostnimi denarnimi prejemki in minimalno plačo, čeprav zadnja v vsem obdobju samostojne države oscilira pri meji revščine (v času zmanjšanja sindikalistične moči pa zdrsnje pod njo). V takšnem sistemu je seveda vsaka empatija odveč. Še več, empatija do uporabnikov je nevarna, saj bi erodirala doseg opisane politike. Sistem, utemeljen na kombinaciji tankega korenčka in debele palice, sili uporabnike socialnega varstva v »opolnomočenje ciljnih skupin za približevanje k trgu dela«, kot se glasi osrednji cilj najnovejšega dokumenta MDDSZ o reformi centrov za socialno delo (Predlog ZSV 2017: 6). V takem sistemu je empatija škodljiv element. Ne le zato, ker si z njo ni mogoče pomagati, pač pa zato, ker so učinkovitejša druga sredstva, kot citirani dokument izrazi dovolj jasno. Od stroke socialnega dela in njenih osrednjih ustanov, centrov za socialno delo (CSD), se zahteva takšno delovanje, ki bo »uporabniku motivacija«, in sicer v pomenu, da se uporabnika »prisili v iskanje boljših rešitev« (*op. cit.*: 2–3). Skratka, po novem naj bi bilo bistvo socialnega dela v prisiljevanju revnih na trg dela, vse drugo so zgolj administrativne nujnosti. In zakaj sploh omenjava to »večno« temo o reformiranju CSD? Kje je tu zveza z empatijo in z razlogom za najino raziskavo?

Omenjena reforma je svarilo, v kakšno past stopimo, če zmožnost empatije napačno kvalificiramo za (zgolj) individualno nianso privatnosti, s katero si posameznik lahko poljubno dizajnira lastni komunikacijski stil. Bolj res

⁶ Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

je nasprotno: empatija posameznikov, skupin in tudi širših skupnosti ni zasebni fenomen. Je zgodovinski pojav dolgega trajanja – celo evolucijski, kot sva opozorila, kar pomeni, da je empatija sistemsko spremenljiva v različne smeri. V tej transformaciji volja posameznika ni odločilna, saj je odvisna od razmer na mikro ravni (npr. družine in njihova razslojenost) kot tudi na mezo (skupine, skupnosti) in makro ravni (organizacijski sistemi, tudi najširši, družbeni). Vladno reformiranje socialnega varstva, ki strokovno delo reducira v prisilo, transformira empatijo iz javne dobrine v luksuzno storitev. Doslej je bila empatija sestavina delovnega odnosa tudi pri profesionalcih v javnih ustanovah, z napovedano reformo pa se izrinja iz javnega sektorja (= racionalizacija), se pravi, da bo postala privilegij zgolj v volonterskem in neformalnem sektorju. Od tod negotovost, kako bo ta oblastveni trend vplival na izobraževanje za socialno delo, v katerem študentke in študenti Fakultete za socialno delo (FSD) največji del svoje študijske prakse opravljajo prav na tarčah te najnovejše vladne reforme, torej na CSD (več o tem gl. Mesec M. 2015: 240–241). V tej dilemi sta samo dve možnosti: izbira med slabim in še slabšim. Kajti zdajšnji sistem študijske prakse na FSD je od obeh boljši.

Če se bo reforma CSD res uresničila v napovedani smeri, se bo en scenarij možnega razmerja med študijsko prakso in CSD dogajal v smeri instrumentalizacije, drugi pa v smeri konfliktnosti. Instrumentalizacija pomeni, da se bodo študenti FSD pri opravljanju prakse podredili režimu CSD, v katerem bo po novem, kot rečeno, strokovno znanje marginalizirano, empatija pa nepotrebno razkošje. Po tej varianti bodo prevladale napovedane metode pritiska na uporabnike, da se čim prej znebijo denarnih socialnih pravic in sprejmejo delo pod vsakršnimi pogoji, tudi ko dela sploh ni. Zakaj je to verjetno? Ker imamo v študijskem programu FSD enega od največjih deležev prakse na Univerzi v Ljubljani (UL), hkrati pa najbolj neugodno razmerje med učitelji in študenti (= največji kadrovski primanjkljaj na UL), je zato verjetneje, da bodo v edukacijskih namenih prakse prevladali tisti, ki jih bodo praktikanti deležni v času, ko so na CSD, ne pa oni, ki so določeni s študijskim programom FSD. In ob tem se bo zaostрила še napačna dilema, kdo je bolj kriv. CSD se bodo upravičeno sklicevali na zakonodajo, da ne smejo ravnati drugače, FSD pa se bo utemeljeno sklicevala na doktrino socialnega dela in na pomanjkanje osebja za individualno delo s študenti, ki je najbolj problematično prav pri praktičnem usposabljanju.

Ker se kontingenčnost v sistemskih krizah povečuje, je možno tudi nasprotno: v stiku s prakso se lahko študentje FSD radikalizirajo in zavrnejo instrumentalizacijo socialnega dela, kakršni so izpostavljeni kot praktikanti na režimskih ustanovah. Kajti te ustanove so preobremenjene, hkrati pa so temeljne izvajalke svetovno unikatnih inovacij (in zato strelovod nezadovoljstva!), ki so jih dolžne izvajati, na primer, nacionalizacija dediščin pokojnih upravičencev do socialnih pomoči ali pa največje varčevalne restrikcije v evropskem merilu, ki so se ob zadnji ekonomski krizi zgodile prav na račun prejemnikov socialnih pomoči (Dragoš 2015 b, Dragoš, Leskošek 2016). Če ob tem pomislimo še na brezčutni birokratski nadzor, na poniževalni znesek prenizkih socialnih pomoči, na biografske zgodbe najrevnejših, potem pa do-

damo še češnje na torti – omenjeno reformo CSD, ki v imenu socialne države sili najšibkeje v suženjska razmerja na meznem trgu – in se spomnimo širšega političnega konteksta, v katerem se stigmatizira nosilce socialnih pravic z odvisniki od državnih pomoči, v katerem se socialnovarstveni izdatki kvalificirajo za državni strošek ..., potem ni težko razumeti, zakaj vsega tega ne zmorejo ignorirati niti študentje, ko jih pošljemo na prakso na CSD. Vsi so šokirani. O tem pričajo pisni izdelki praktikantov (dnevniki) in izkušnje njihovih mentorjev s fakultete.

Da študentke in študenti FSD niso niti naivni, niti neumni, niti pasivni, niti organizacijsko nesposobni, so nam v zadnjih letih dokazali že (vsaj) dvakrat. Prvi v Sloveniji so – povsem avtonomno – organizirali ulične študentske demonstracije proti ukinitvi plačanega pripravništva, to se je zgodilo prvič po revolucionarnem letu 1968 (Čalopa, Vedenik 2007, Bardorfer, Braniselj 2009, Sušnik 2010). Vprašanje pa je, zakaj naj bi bila tudi ta druga – konfrontacijska – možnost slaba? Slaba bi bila zato, ker je verjetneje, da se v morebitnem konfliktu med našimi praktikanti in CSD ne bodo spremenile državna zakonodaja in njene temeljne institucije socialnega varstva (CSD), ampak bi prej erodiral koncept študijske prakse FSD. Ne bi se spremenila socialna država, pač pa bi začel razpadati izobraževalni sistem za socialno delo. Kajti disfunkcionalnost konfliktov je premosorazmerna z njihovim delegiranjem iz makrosistemskih ravni na nižje, podrejene ravni. Zlasti v takih primerih velja, da nobena konfliktnost ne koristi že sama po sebi zgolj s tem, ker je konfliktna, pač pa šele s pogojem, če uspe nastali disenz pretvoriti v konsenz. Za tak izid pa imajo naši študentje – ob morebitnem konfliktu z zunanjimi ponudniki praktičnega usposabljanja – premalo moči. Torej, kateri scenarij je verjetnejši, prvi ali drugi?

Elitistični razlog

Drugi razlog za raziskavo, o kateri poročava v tem prispevku, je elitizem. Gre za škodljive novosti v zvezi z visokošolskim študijem, ki smo se jim v dosedanji stoletni tradiciji uspeli izogibati, a jo zdaj soglasno napovedujejo rektorji vseh štirih slovenskih univerz. Rektorji so namreč prepričani, da na naših univerzah študira preveč študentov in da je to glavni razlog za slabši študij, v primerjavi s kakovostjo, kakršna bi bila v primeru, če bi študiralo manj ljudi. Zato vidijo rešitev v zmanjšanju vpisa srednješolcev na fakultete, instrument v tej zvezi pa naj bi bila uvedba sprejemnih izpitov, ker da je zdajšnji sistem točkovanja maturitetnega uspeha premalo selektiven (Ivelja 2017 a, b, Košak 2017). To je dodaten razlog, da se vprašamo, kakšna je zveza med empatijo in študijem na FSD⁷.

Čeprav tu ni prostora za razlago nesmiselnosti omenjenega rektorskega predloga, kljub temu opozarjava na tri dejstva:

⁷ *Fakulteta za socialno delo*, del Univerze v Ljubljani (UL), je osrednja in najstarejša ustanova, specializirana za izobraževanje socialnih delavk in delavcev. Vsi fakultetni programi, od prve stopnje do doktorskega študija, so redno in mednarodno evalvirani. Čeprav smo osrednji steber izobraževanja kadrov za socialno državo, je znotraj UL prav FSD tista fakulteta, ki je izrazito kadrovsko in finančno podhranjena (Dragoš 2015 a).

- Problem kakovosti univerzitetnih študijev v Sloveniji ni bil nikoli v prevelikem vpisu, pač pa v premajhnem razmerju med učitelji in asistenti ter številčnostjo študentske populacije (tega ni omenil nihče od rektorjev). Poleg tega se vpis na univerzitetne študije zmanjšuje že zdaj, torej že brez dodatnega zapiranja visokošolskih vrat pred bruci; vpis na Univerzo v Ljubljani se je v zadnjem desetletju zmanjšal z dobrih 60.000 na 40.000 študentov (Svetlik 2017: 10).
- Nacionalna strategija bi morala biti prizadevanje za čim višjo izobraženost prebivalstva, ne pa vprašanje, kako jo znižati. Izobraženost na nacionalni ravni je odvisna od stopnje vključenosti prebivalstva v terciarno izobraževanje. Pri tem sta najpomembnejši dostopnost študija in seveda kakovost šol, ne pa njihova odličnost. Kajti osnova odličnosti je kakovost in ne obratno. Čeprav smo z redukcijo sredstev univerzam potisnjeni v izsiljeno izbiro med obema, je treba dati prednost kakovosti pred odličnostjo. Nasprotna izbira – odličnost pred kakovostjo – je omogočanje samoplačniškega študija, privatizacije študijskih programov in izključevanja nižjih slojev iz dostopa do visoke izobrazbe.
- Pobuda rektorjev ni logična. Po eni strani trdijo, da množičnost »resno načenja kakovost univerze«, takoj za tem opozorilo pa nadaljujejo, da »bi morali razmisliti o tem, kako privabiti tujo pamet«, s tem namreč mislijo na večji vpis študentov iz tujine na naše univerze (Ivelja 2017 b). Kako gre to skupaj? Zakaj zmanjšati vpis domačim študentom in ga povečati za tuje? Razlog je v elitizmu in zaslužkarstvu, in to rektor ljubljanske univerze tudi jasno prizna.⁸ Skratka, rektorji si prizadevajo za večjo elitizacijo študija. Potem ko jim ni uspelo z uvajanjem samoplačniškega študija, poskušajo tokrat z omejitvijo vpisa, prepričani, da bodo univerze, če bodo bolj elitne, postale tudi finančno bolj vzdržne.

Napovedan stranski učinek je, kot rečeno, uvajanje sprejemnih izpitov po fakultetah. Gre za ukrep, ki smo ga pri vpisu na socialno delo že imeli v prejšnjem stoletju (v obliki intervjujev in tudi pisnih testov), a smo izpite ukinili, ker so bili vsebinsko odveč in z vidika selekcije povsem neuporabni. Avtorja tega prispevka sva prepričana, da za študij socialnega dela dodatnih sprejemnih izpitov ne potrebujemo, in to zaradi treh razlogov: a) ker je sistem točkovanja maturitetnega uspeha povsem zadosten; b) ker vsako leto ob vpisu dobimo zelo kakovostne študente; c) ker je kakovost diplomiranega kadra bolj odvisna od interakcije med učitelji in študenti kot pa od osebnostnih lastnosti posameznikov.

Pa vendar, za hip predpostavimo, da bo večja sprejemna selekcija na fakultetni študij res uvedena in da se ji ne bo mogoče izogniti – kaj naj bi selekcionirali, na čem naj bi bil poudarek? Kako iz tega nesmisla, če nam bo vsiljen, narediti kaj smiselnega? Med možnimi merili za dodatni izbor vpisa na študij socialnega dela bi lahko bile tri osebnostne lastnosti: kakovost srednješolskega znanja, izkušnje s prostovoljnim humanitarnim delom in pa osebna

⁸ »Tuji študenti bi prispevali k prepotrebni odpiranju univerze ..., s plačevanjem šolnin bi prinesli tudi dodatna sredstva« (Svetlik 2017: 10).

naklonjenost oz. pripravljenost za delo z ljudmi. Pri prvem selektivnem filtru – večje znanje – ni jasno, kaj bi pridobili, saj imamo že zdaj nadpovprečne študente glede na zahtevano število točk pri vpisu na FSD (leta 2016 so jih naši študentje morali imeti najmanj 63).⁹ Da bi dajali prednost kandidatom z večjimi izkušnjami s prostovoljnim delom, je nepotrebno, saj imamo na FSD zelo dobro razvit in obsežen program študijske prakse v vseh letnikih študija, tudi v prvem (Mesec M. 2015, Mesec B. 2015, Petrovič Jesenovec 2015, Černivec 2015). Torej ostane tretji filter – seveda le ob predpostavki, če bi nam univerza z napovedano elitistično strategijo res vsilila dodatno selekcijo. Pa tudi v primeru, če obveznih sprejemnih izpitov ne bo, bi bilo dobro poznati osebnostne lastnosti naših študentk in študentov. Ena od pomembnejših za delo z ljudmi je prav empatija. Evidence o tem, kako je ta porazdeljena med našimi študenti, pa nimamo.

Motivacijski razlog

Kakšni so razlogi za študij socialnega dela pri tistih, ki se vpišejo v prvi letnik? Zakaj nobeno leto doslej kandidatov ni primanjkovalo in to kljub vsem pritiskom oblasti na sektor socialnega varstva in torej na osrednji poklic v tem sektorju? Vemo, da poklic socialnega dela nikoli ni bil prestižen in nikoli ne bo, zato ta motiv odpade. Hkrati pa je naš sektor prvi na udaru restriktivnih politik. Prve prepovedi o zaposlovanju naših diplomantov na CSD so se zgodile že dolgo pred zadnjo ekonomsko krizo, torej še v času največje gospodarske konjunktore (seveda že takrat v imenu »racionalizacije« CSD), temu je sledila ukinitvev plačanega pripravništva, ki jo je predlagalo prav »naše« resorno ministrstvo za socialno varstvo, in to še v izrazito arogantni obliki javne konfrontacije s študentkami socialnega dela; ob tem se je v državi strmo povečala brezposelnosti mladih, zlasti prvih iskalcev služb, plače zaposlenih v javnem sektorju pa so vseskozi najnižje prav na področju socialnega varstva. Od kod torej motivacija za vpis na socialno delo, zakaj v vseh desetletjih opažamo večje povpraševanje za študij na FSD, kot pa je razpisanih študentskih mest? Kaj se skriva za tem? Da bi preveril, za kakšno motivacijo gre pri vpisu na FSD, sem (avtor teh vrstic) anketiral študente prvega letnika FSD v letih 2012, 2015 in 2016. Šlo je za eno samo zaprto vprašanje, in sicer, kateri razlog – med ponujenimi devetimi – je bil najpomembnejši pri njihovi odločitvi za vpis na našo fakulteto (rezultati so v preglednici 2).

⁹ Primerjava: za vpis na ljubljansko Filozofsko fakulteto, ki izvaja 47 samostojnih študijskih programov, je bilo zahtevano več kot 63 točk za vpis samo pri osmih študijskih programih; na ljubljanski Pedagoški fakulteti so med 14 programi samo trije z več kot 63 točkami; na Fakulteti za družbene vede so med 12 programi štirje s točkami nad 63; občutno manj od 63 točk (ali nič) pa je potrebnih na Ekonomski fakulteti, Fakulteti za upravo, Teološki fakulteti idr.

Preglednica 2: Glavni razlogi za študij socialnega dela (v %) ¹⁰

Za študij socialnega dela sem se odločil/a predvsem zato, ker ...		leto		
		2012	2015	2016
a	ker bom z diplomo bolj konkurenčna (na trgu delovne sile)	0	1	0
b	ker ne maram naravoslovnih predmetov	2	4	0
c	ker rada pomagam ljudem	87	73	81
d	ker sem raje študentka kot pa brezposelna	1	0	0
e	ker sem o FSD slišala same pozitivne informacije	2	2	3
f	ker ima poklic socialne delavke v družbi velik ugled	0	0	0
g	ker prijateljice že študirajo na FSD	0	0	0
h	ker želim dobiti splošno družboslovno izobrazbo + konkreten poklic	7	19	16
i	ker mi je pomembno le, da sem se nekam vpisala, o izbiri študija pa še nisem kaj dosti razmišljala	1	1	0

Videti je, da so rezultati zelo ugodni. Izrazito večinski motivator za študij socialnega dela je zagotavljanje pomoči tistim, ki jo potrebujejo (c), daleč na drugem mestu po privlačnosti je kombinacija visoke družboslovne izobrazbe in konkretnih poklicnih veščin (h), drugi motivi pa sploh niso pomembni v nobenem letu merjenja. Seveda, iz te kratke ankete ne moremo sklepati o tem, kar ni bil njen namen, torej o osebnostnih značilnostih anketirancev, ki so se odločili za naš študij. Rezultat je nepričakovan in zanimiv zato, ker tako očitno izključuje vse druge motive, čeprav, kot rečeno, ne pove nič o glavnem (pod c), kaj konkretno bi lahko pomenila nagnjenost za izvajanje pomoči. Na splošno je sicer res, da je motiviranost za delo z ljudmi pomemben osebni kapital pri vstopu v skrbstvene poklice kot tudi dobra popotnica za poznejše samostojno opravljanje teh poklicev po pridobitvi licence. A s tem odgovorom ne gre pretiravati, saj ima veselje za delo z ljudmi lahko zelo različne motive.¹¹ Iz rezultatov, ki jih navajava pozneje, bo jasneje, ali je med empatijo in odgovorom »c« iz prve preglednice kakšna povezava.

¹⁰ Anketiranje študentk in študentov prvega letnika FSD je bilo v vseh letih izvedeno v anonimni obliki in na začetku prve ure predavanj pri predmetu Teorije družbe. *Numerus*: 2012 (N=100), 2015 (N=97), 2016 (N=69).

¹¹ Da radi delajo z ljudmi, bi verjetno izjavili tudi najbolj neskrupulozni dobičkarji iz vseh slojev, od akademikov in menedžerjev do neznatnih pouličnih prevarantov, ki jim je vir dohodka na sivem ali črnem trgu prav delo z ljudmi. Primer: spomnimo se svetovno najbolj odmevnega finančnega bankrota na Slovenskem, v katerem so pod vodstvom klerikov mariborske škofije RKC s finančnimi špekulacijami prevarali verne vlagatelje in ob tem okradli celo papeža (Dragoš 2011). Zagovor teh megalomanskih špekulacij, ki ga je ponujal Mirko Krašovec, glavni škofijski ekonom, se je vedno glasil: pomembna nam »je skrb za človeka«, »več ko je sredstev, več lahko cerkev naredi dobrega za ljudi« ipd. (Trampuš 2007). Skratka, motivacija za delo z ljudmi ni nujno samo nekaj dobrega, lahko je tudi kriminalna.

Edukacijski razlog

Ali obstaja korelacija med fakultetnim študijskim programom in tako fluidno lastnostjo, kot je empatija pri študentih? Ali se prvostopenjski kurikulum¹² FSD povezuje s stopnjo empatije pri študentih socialnega dela? Če je odgovor pritrdilen, za kakšno povezavo gre, kako je usmerjena, ali izobraževalni program empatijo povečuje ali znižuje, katere njene sestavine oz. dimenzije so podvržene temu vplivu? Tega ne vemo, čeprav so možni vsaj trije načelni odgovori.

Ena možnost je, da med empatijo študentov in dolžino njihovega študija ni korelacije; če bi se to potrdilo, še vedno ostaja vprašanje, kakšno in kolikšno empatijo imajo študentje (npr. ob vstopu v študijski proces). Če kurikulum povečuje empatijo študentov, bi lahko razlago pripisali specifičnosti izobraževanja za socialno delo, saj gre za stroko, ki je specializirana za storitve, ki so ljudem v pomoč pri razreševanju njihovih težav – tu je empatija nepogrešljiva (Gerdes, Segal 2011). Če bi bila empatija študentk in študentov v višjih letnikih študija višja od študentov v nižjih letnikih, bi to lahko bil pokazatelj lastnosti, ki so bile pridobljene v neposrednih stikih z uporabniki socialnega dela, s katerimi imajo študentje izkušnje pri študijski praksi, hkrati pa bi verjetno šlo tudi za vpliv vsebin, ki jih študentje slišijo v predavalnicah. V nasprotnem primeru, če bi bila med stopnjo empatije študentov in njihovo izpostavljenostjo študijskemu procesu korelacija negativna, bi to lahko pomenilo kurikularno pomanjkljivost v dobesednem pomenu (lat. *curriculum* pomeni tek, kroženje, lahko tudi vrtenje v krogu). Če bi študenti socialnega dela, denimo, imeli ob koncu izobraževanja nižjo empatijo kot na začetku, bi bil to tehten razlog za vprašanje, katere izobraževalne vsebine je treba spremeniti ali pa ukiniti, da ne bi proizvajali otopelih profesionalcev. Sicer bi zašli v paradoks ljubitelja romanov, ki se zaradi veselja nad literaturo odloči študirati primerjalno književnost, ker pa mu ob tem veselje do literature splahni, preneha brati romane.

Na srečo so raziskave o pridobivanju socialnih veščin bolj spodbudne. Študija (oz. metaanaliza) 24 raziskav o učinkovitosti različnih treningov za povečanje empatije pri udeležencih, vključenih v take programe, je dala pozitivne rezultate. Potrdili so, da so treningi empatije učinkoviti, saj se je empatija povečala, in to pri različnih vrstah udeležencev, čeprav ta rezultat variira tudi glede na to, kako empatijo merimo (Butters 2010).

A s količino raziskav se povečuje tudi različnost rezultatov. Tak primer je medicina: čeprav na tem področju izobraževanja več raziskav dokazuje, da se izmerjena empatična stališča študentov medicine znižujejo z leti njihovega izobraževanja za ta poklic, so tudi drugačni dokazi, namreč, da študentje zadnjega letnika medicine nimajo zelo različne empatije od tistih kolegov, ki so v prvem letniku iste fakultete (Petek Šter, Selič 2015: 288). Pokazala pa

¹² Kurikul je precej nejasna tujka, s katero se v zadnjih nekaj desetletjih označuje formalni kot tudi neformalni vpliv določenega učnega procesa na njegove udeležence, in to na vseh stopnjah izobraževanja, od otrok v vrtcu (npr. vrtčevski kurikulum) do študentov na fakulteti (fakultetni kurikulum). Da pri tem ne bi zanemarili dejanskih vplivov izobraževanja, ki nikoli niso v celoti formalizirani, nekateri izrecno razlikujejo formalne vsebine predpisanih učnih programov od neformalnega kurikula (angl. *hidden curriculum*), ki je pogosto lahko še bolj vpliven od formalnega ali z njim celo v konfliktu (več o tem v O'Hagan, Smith 1993).

se je razlika pri spolu, in sicer: pri študentkah je empatija nekoliko večja kot pri študentih (*ibid.*).

Posploševanje o povezavah med empatijo in kurikulumom ni utemeljeno. Ne gre za dilemo da/ne, pač pa za številne odtenke glede na to, kaj, kdaj, kje in s čim empatijo sploh merimo. Če je na določeni fakulteti izmerjena empatija nevtralna glede na njen kurikulum, na drugih fakultetah pa ne, se je pred posploševanjem treba vprašati o številnih dejavnikih, zakaj je tako, ali je treba upoštevati specifičnost kurikula ali uporabljen merski instrument, metodo, čas merjenja ipd.

V podobni raziskavi s področja psihiatrije poročajo o dokazih, da je empatija študentov (praktikantov) najbolj odvisna od empatije njihovih mentorjev (Anderson 1990). V drugi raziskavi s primerljivega področja, prav tako opravljeni o empatiji, ugotavljajo nasprotno. Na primer, pri usposabljanju za poklic bolničar – negovalec, za katerega je izobraževanje večinoma samoplačniško, so študentom tega izobraževanja, ki poteka ob delu, izmerili večjo empatijo kot pa njihovim profesionalnim kolegom z ustanove, kjer se ti študentje izobražujejo (Hvalec, Kobal Straus 2010). Predstavljajmo si, kako bi v tej ustanovi¹³ upoštevali prej omenjeni poziv rektorjev slovenskih univerz, da je treba povečati elitnost in uvesti sprejemne izpite. Če bi se odločili uvesti selekcijo in pri tem izhajali iz rezultatov prejšnje raziskave, bi v tem primeru morali odpuščati že zaposlene, ker imajo nižjo empatijo od študentov, namesto da bi zaostri vstopne pogoje za študij.

Povsem nasproten napotek ponuja druga medicinska študija o enaki temi. Ker gre pri medicini za zahteven in dolgotrajen študij in so »čustveni in finančni stroški visoki«, zlasti pri tistih, ki jim spodleti, bi bilo potrebno, kot predlagajo raziskovalci (Hojat *et al.* 2013), da bi že pred vstopom v študij selekcionirali bruce glede na njihovo količino empatije. Pri tem predlogu je zanimivo, da selekcije ne utemeljujejo z večjo učinkovitostjo storitev ali z blaginjo uporabnikov, pač pa z individualno koristjo tistih kandidatov za študij, ki še ne vedo, da niso primerni. Skratka, selekcija izhaja iz empatije tistih, ki selekcionirajo, da bi zaščitili škodo pri onih, ki so brez empatije, a tega ne vedo, ker so premalo empatični.

Z raziskavo o empatiji študentk socialnega dela bomo dobili odgovor na vprašanje, ali se ta razlikuje med prvim in četrtem letnikom študija FSD.

Stratifikacijski razlog

Eden od pomembnih razlogov za najino raziskavo je stratifikacijski. Tudi empatija – kot individualno in družbeno pomembna dobrina – je porazdeljena neenakomerno med posamezniki in skupinami. Ker je odvisna od različnih življenjskih okoliščin, zlasti od socializacije, izobrazbe, pridobljenih informacij, komunikacijskih veščin in osebnih strategij spoprijemanja z lastnimi čustvi (Lockwood *et al.* 2014), je upravičena domneva, da je ena od pomembnih empatičnih okoliščin tudi socialni status. To sta potrdila že Kohlberg (1984) in tudi novejša raziskava o odnosu med empatijo in političnim angažiranjem,

¹³ Dom upokojeencev Idrija.

ki je v zvezi z volilnim vedênjem dokazana močna korelacija med socialno-ekonomskim statusom in empatijo (Sautter 2005: 35–36). Da ima empatija politično dimenzijo tudi v Sloveniji, je opozoril tudi kriminolog Dragan Petrovec ob nedavni politični polemiki o tem, ali se naj v parlamentu za poslance uvedejo testi o zlorabi drog. Petrovec meni, da je predlog nesmiseln, saj je veliko hujši problem od domnevne zlorabe prepovedanih drog med poslanci nekaj drugega: »Ena od lastnosti, ki jih v našem parlamentu najbolj pogrešam, je na primer čustvena inteligenca in v njej zlasti sposobnost empatije« (Petrovec 2017).

Raziskava

Zaradi navedenih razlogov sva izvedla raziskavo o tem, s kakšno stopnjo empatije začnejo študentke¹⁴ socialnega dela študijski proces in kakšne razlike v stopnjah empatije (če sploh) obstajajo med študentkami prvega in četrtega letnika FSD. Prav tako sva preverjala, koliko se stopnja empatije (in njene tri dimenzije: odnos do sebe, odnos do drugih, odnos do življenja) povezuje s samooceno socialnega statusa študentk. Predpostavila sva, da je stopnja empatije povezana z letnikom študija (v višjem letniku višje stopnje empatije) in da je ocena socialnega statusa povezana z empatijo (študentke z višjo oceno socialnega statusa imajo večjo empatijo).

Raziskava je bila kvantitativna, za merski instrument je bil uporabljen vprašalnik zaprtega tipa, ki je vseboval 46 vprašanj (Djokić 2008). Od teh sva v prvih štirih vprašanjih (dodanih na novo) spraševala po socialnem statusu, na podlagi tega pa sva oblikovala indeks samoocene socialnega statusa,¹⁵ ki je imel vrednosti od 4 (najnižji status) do 20 (najvišji status). Preostalih 42 vprašanj pa se je nanašalo na posamezne postavke indeksa empatija, ki je imel vrednosti od 80 (najmanjša empatija) do 168 (največja empatija). Za preverjanje hipotez sva obe intervalni spremenljivki (stopnjo empatije in samooceno socialnega statusa) preoblikovala še v ordinalni:

- stopnja empatije v razredih: z vrednostmi od 42 do 80 (majhna empatija), od 81 do 120 (srednja velika empatija), od 121 do 168 (velika empatija);
- status v razredih: z vrednostmi 4–9 (najvišji status); 10–14 (srednje visok status); 15–20 (najnižji status).

Posebej sva oblikovala še indekse dimenzij stopnje empatije, ki so: odnos do sebe, odnos do drugih, odnos do življenja. Vsi trije indeksi imajo vrednosti od 14 (najnižja stopnja) do 56 (najvišja stopnja). Razdelila pa sva jih v dve skupini (vrednosti med 14 in 35 kot nižji razred in vrednosti med 36 in 56 kot višji razred).

Populacija so bile študentke prvega in četrtega letnika Fakultete za socialno delo v študijskem letu 2015/16. V raziskavo sva želela vključiti vse vpisane (prvi letnik 101 in četrti letnik 95 študentk), a je bilo nekaj osipa. Tako je v

¹⁴ Pri tej raziskavi vseskozi govoriva o študentkah, saj je število študentov med anketiranimi premajhno za kakršnokoli primerjavo po spolu.

¹⁵ Gre za oceno o omejevanju družine pri nakupu različnih dobrin, za primerjavo z drugimi ljudmi glede mesečnih dohodkov, za oceno finančne situacije gospodinjstva s situacijo pred tremi leti in za oceno zadovoljstva z materialnim standardom.

zbiranju podatkov, ki sva ga izvedla v obliki skupinskega anketiranja in je potekalo ob začetku predavanj, oktobra 2015, v resnici sodelovalo 90 študentk prvega letnika (11-odstotni osip) in 55 študentk četrtega letnika (39-odstotni osip). Ker v posameznih primerih vprašalniki niso bili izpolnjeni v celoti, se lahko (pri izračunih določenega indeksa) število vprašalnikov, ki sva jih lahko vključila v obdelavo, zmanjša. Podatke sva vnesla v program za statistično obdelavo podatkov SPSS in z uporabo t- testa na neodvisnih vzorcih in testa hi-kvadrat ter korelacij preverila hipoteze (navedene v prvem odstavku tega razdelka). Statistično značilne povezave sva določala pri stopnjah tveganja, ki so manjše od 0,05.

Rezultati

Povprečna vrednost indeksa stopnje empatije pri vseh anketiranih znaša 118,01 točke, se pravi, da so študentke v povprečju »srednje empatične«. Povprečna vrednost stopnje odnosa do sebe je 36,71, tudi to označuje srednjo stopnjo ocene odnosa do sebe. Podobno je z odnosom do drugih (povprečna vrednost 39,83) in odnosom do življenja (41,94). Povprečna ocena socialnega statusa je 10,72, to pomeni, da študentke ocenjujejo, da je njihov socialni status na zgornji meji srednjega razreda, torej bi jih lahko uvrstili v zgornji srednji razred. (Vsi rezultati so prikazani v preglednici 3.)

Preglednica 3: Statistični podatki.

	število anketiranih	minimum	maksimum	aritmetična sredina	standardni odklon
stopnja empatije	142	91,00	139,00	118,01	10,45
odnos do sebe	144	24,00	46,00	36,71	4,92
odnos do drugih	143	29,00	50,00	39,83	4,43
odnos do življenja	144	33,00	50,00	41,94	3,76
status	145	5,00	17,00	10,72	2,72

Preglednica 4: Frekvenčna porazdelitev stopnje empatije v razredih.

		frekvenca	odstotek	veljavni odstotek
veljavni rezultati	srednje velika empatija	85	58,6	59,9
	velika empatija	57	39,3	40,1
	skupaj	142	97,9	100,0
manjkajoči		3	2,1	
skupaj		145	100,0	

Frekvenčna porazdelitev vrednosti spremenljivke stopnja empatije v razredih (preglednica 4) pokaže, da med študentkami ni takih, ki bi izražale nizke stopnje empatije. Odstotek tistih, ki so se uvrstile v srednji razred, je okrog 60 %, visoko stopnjo empatije pa izraža 40% vprašanih.

Preglednica 5: Frekvenčna porazdelitev dimenzij stopnje empatije – odnos do sebe, drugih in življenja v razredih.

		odnos do sebe			odnos do drugih			odnos do življenja		
		frekvenca	odstot.	veljavni odstot.	frekvenca	odstot.	veljavni odstot.	frekvenca	odstot.	veljavni odstot.
veljavni rezultati	manjša vrednost	57	39,3	39,6	23	15,9	16,1	8	5,5	5,6
	večja vrednost	87	60,0	60,4	120	82,8	83,9	136	93,8	94,4
	skupaj	144	99,3	100,0	143	98,6	100,0	144	99,3	100,0
manjkajoči		1	,7		2	1,4		1	,7	
skupaj			145	100,0		145	100,0		145	100,0

Frekvenčna porazdelitev vrednosti dimenzij spremenljivke stopnja empatije v razredih (preglednica 5) pa nakazuje, da so največje vrednosti pri odnosu do življenja (okrog 94 % študentk se uvršča v višji razred), sledi odnos do drugih (tu se okrog 84 % študentk uvršča v višji razred) in odnos do sebe (tu pa se v višji razred uvrščata manj kot dve tretjini študentk – okrog 60 %).

Ocene statusa v razredih kažejo, da je manj kot 10 % študentk takšnih, ki so svoj socialni status ocenile kot nizek. Malce več kot polovica (56 %) se jih uvršča v srednji status in malo več kot tretjina (36 %) v visok status.

Preglednica 6: Frekvenčna porazdelitev ocene statusa v razredih.

		frekvenca	odstotek	veljavni odstotek
Veljavni rezultat	visok status	52	35,9	35,9
	srednji status	81	55,9	55,9
	nizek status	12	8,3	8,3
	skupaj	145	100,0	100,0

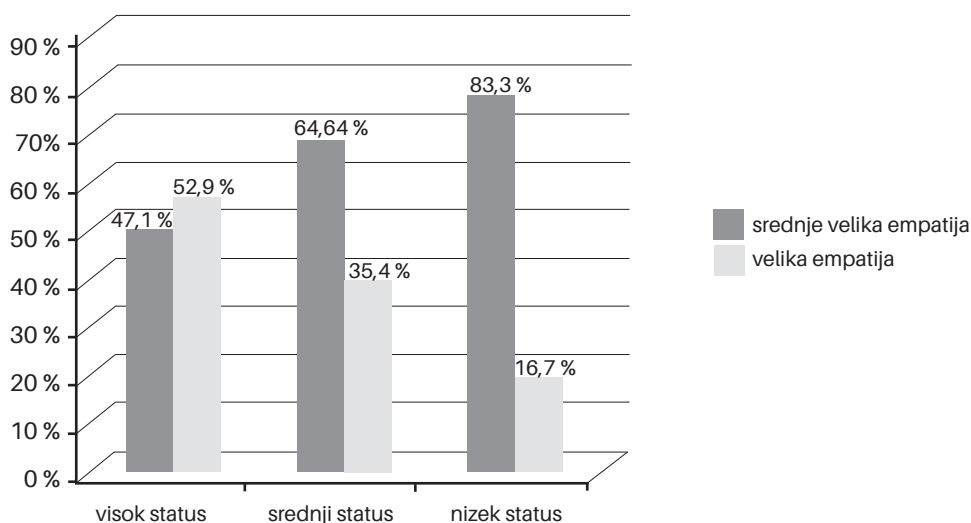
S t-testom za neodvisne vzorce sva preverila, ali se stopnja empatije spreminja glede na letnik študija (domnevala sva, da študentke v višjih letnikih dosegajo višjo stopnjo empatije in njenih posameznih dimenzij, na kar naj bi vplival sam izobraževalni proces), a nobena primerjava (stopnja empatije v celoti v povezavi z letnikom študija; posamezne dimenzije v povezavi z letnikom študija) ni pokazala statistično značilnih razlik. Povprečne vrednosti stopnje empatije so nekoliko višje v prvem letniku (119,14) kot v četrtem (116,17), vendar ni statistično značilnih razlik. Povprečne vrednosti stopnje odnosa do sebe so med študentkami različnih letnikov zelo podobne (prvi letnik 36,79; četrti letnik 36,57). Prav tako je s stopnjami odnosa do drugih (prvi letnik 40,07; četrti letnik 39,45) in odnosa do življenja (prvi letnik 42,29; četrti letnik 41,36). Pričakovanih povezav med letnikom študija in stopnjo empatije torej nisva ugotovila. Študentke imajo že ob prihodu na fakulteto razmeroma visoke stopnje empatije in predvsem odnosa do življenja in drugih (nekoliko nižje so stopnje odnosa do sebe). To lahko pomeni, da so s temi sposobnostmi že prišle in jih je izobraževalni proces zgolj še utrdil.

Preverjala sva tudi povezanost med stopnjami empatije in oceno socialnega statusa. Pokazala se je statistično značilna povezanost, pri stopnji tveganja

0,001. Pearsonov korelacijski koeficient znaša $-0,278$. Višje kot so bile ocenjene stopnje empatije, bolje so ocenjevale svoj socialni status. A ta povezava je statistično značilna samo za študentke prvega letnika (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,316$; stopnja tveganja $0,003$), za študentke četrtega letnika pa ne (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,207$; stopnja tveganja $0,134$).

V grafu 1 lahko opazimo, da se velika empatija v večjem deležu pojavlja pri študentkah z višjim statusom. Med tistimi, ki so svoj socialni status ocenile kot visok, je približno 53 % takih, ki so izražale visoke stopnje empatije. Med tistimi s srednjim statusom jih visoko stopnjo empatije kaže le še nekoliko več kot tretjina (35,4 %) in med tistimi z nizko oceno statusa 16,7 %.

Graf 1: Povezava med stopnjo empatije v razredih in samooceno statusa v razredih.

Povezave med samooceno statusa in posameznimi dimenzijami stopnje empatije so statistično značilne pri dimenziji odnos do sebe (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,287$; stopnja tveganja $0,000$). To pomeni, da boljša kot je ocena statusa, boljši je odnos do sebe. Spet pa se pokaže podobno, da povezave veljajo za študentke prvega letnika (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,338$; stopnja tveganja $0,001$), pri študentkah četrtega letnika pa niso statistično značilne (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,200$; stopnja tveganja $0,146$). Nisva pa ugotovila statistično značilnih povezav med samooceno statusa in odnosom do drugih (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,156$; stopnja tveganja $0,062$), hkrati pa je potrjena povezava med samooceno statusa in odnosom do življenja (Pearsonov korelacijski koeficient $-0,213$; stopnja tveganja $0,010$).

Sklep

Rezultati kažejo, da je (samoocenjeni) socialni status študentk FSD povezan z empatijo pri dimenziji njihovega odnosa do sebe in življenja. Torej je tudi empatija del socialnega vprašanja. Pri tem se moramo zavedati, da funkcija šolskih kurikulumov, tudi fakultetnih, ne more biti socialno nevtralna v družbah, ki se

razslojujejo. Ljudje v izobraževalnih sistemih – vse od vrtca do podiplomskega študija – certificirajo svoje sposobnosti, kakršne so razvili v svojih okoljih in družinah, te lastnosti pa kurikuli sankcionirajo s pozitivnimi in negativnimi nagradami. Ker tudi udeleženci fakultetnega študija niti pri vstopu niso izenačeni, se neenakosti reproducirajo – tudi empatija, kot dokazuje raziskava.

Tudi v okoljih, kjer družbene neenakosti niso ekstremne (npr. v slovenskem), imajo škodljive učinke v življenjih posameznikov in skupin. Neenakosti povzročajo dolgoročno neugodne posledice zlasti v primarni socializaciji otrok, ko se oblikujejo pomembne okoliščine za razvoj empatičnih lastnosti (Hoffman 2000: 2 ss). Ker so družine iz nižjih slojev v povprečju bolj prikrajšane po vseh ključnih kazalcih kakovosti življenja, ker so deležne nižjega ugleda in pogosteje izpostavljene stigmatizaciji kot pa družine iz višjih slojev, se njihova deprivacija prenaša tudi na otroke, prek njih pa nazaj v širše družbeno okolje. To je razlog, kot dokazujejo raziskave, da je »v bolj neenakih družbah več ljudi usmerjenih k prevladi« – in obratno: »v bolj enakih družbah je več ljudi nagnjenih k inkluzivnosti in empatiji« (Wilkinson, Pickett 2012: 173).

Drugo spoznanje najine raziskave je bolj optimistično: vse študentke FSD imajo veliko empatije že na začetku študija, saj ni bila pri nobeni od respondentk izmerjena nizka stopnja empatije. Hkrati pa se je pokazalo, da je štiriletni kurikulum FSD do empatije »nevtralen« v pomenu, da je niti ne zmanjšuje niti ne povečuje. Z vidika prej omenjenih elitističnih pozivov slovenskih rektorjev, da bi morali povečati kakovost fakultet (tudi) z uvedbo sprejemnih izpitov, je predstavljena raziskava dokazala, da na FSD ni nobene potrebe po takem ukrepu (vsaj glede osebnostnih lastnosti študentk). V socialnem delu imamo veliko empatije, v zvezi z njo so problematične le družbene neenakosti. Teh pa ni mogoče zmanjšati s pozivi k elitizmu in zapiranjem vrat pri vpisu na visokošolske študije.

Viri

- Anakiev, D. (2017), *Medicina je v Sloveniji zlorabljen (intervjuvar: B. Videmšek). Delo, Sobotna priloga*, 11. 2. 2017: 4-6.
- Anderson, M. L. (1990), *The influence of psychiatric nursing professionals on empathy of psychiatric nursing students*. ZDA: Texas A&M University, College Station (doktorska disertacija).
- Bardorfer, M., Braniselj, T. (2009), *Pripravnštvo za socialne delavce na področju socialnega varstva*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Barker, R. L. (2003), *The social work dictionary (5th ed.)*. Washington D. C.: NASW Press.
- Beckoff, M. (2002), *Empathy: common sense, science sense, wolves, and well-being. Behavioral and Brain Sciences*, 25, 1: 126-27.
- Bryson, B. (2006), *Kratka zgodovina skoraj vsega*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Butters, R. P. (2010), *A meta-analysis of empathy training programs for client populations*. ZDA: The University of Utah. Dostopno na: <http://cdmbuntu.lib.utah.edu/utills/getfile/collection/etd2/id/321/filename/755.pdf> (25. 4. 2017).
- Čalopa G., Vedenik, M. (2007), *Diplomanti in diplomantke Fakultete za socialno delo na trgu delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- Černivec, D. (2015), Samoocena usposobljenosti študentk in študentov Fakultete za socialno delo. *Socialno delo*, 54, 3–4: 221–136.
- Djokić, R. (2008), Test emocionalne inteligencije. *Stetoskop.info*. Dostopno na: <http://www.stetoskop.info/Test-emicionalne-inteligencije-1361-c3-content.htm?b7> (18. 2. 2017).
- Dragoš, S. (2011), Okradli so papeža. *SiolNET*, 17. 2. 2011 (intervju), dostopno na: <http://siol.net/novice/slovenija/sreco-dragos-okradli-so-papeza-276365> (12. 2. 2017).
- Dragoš, S. (2015 a), Teleologija socialnih pravic. *Socialno delo*, 54, 3–4: 137–151.
- Dragoš, S. (2015 b), Nova socialnost na Slovenskem. V: Lessenich, S., *Ponovno izumljanje socialnega*. Ljubljana: Krtina, 185–215.
- Dragoš S., Leskošek V. (2016), Slovenska smer. V: Oxfam (poročilo št. 210), *Gospodarstvo za 1 %*. Ljubljana: Zložba *cf (87–125).
- Gerdes, K. E., Segal, E. (2011), Importance of empathy for social work practice: integrating new science. *Social Work*, 56, 2: 141–148.
- Hoffman, M. L. (2000), *Empathy and moral development: implications for caring and justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hojat, M., James, B., Erdmann, J. B., Gonnella, J. S. (2013), Personality assessments and outcomes in medical education and the practice of medicine: AMEE Guide No. 79. *Medical Teacher*, 35: 267–1301, dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/236326909_Personality_assessments_and_outcomes_in_medical_education_and_the_practice_of_medicine_AMEE_Guide_No_79 (17. 2. 2017).
- Hollstein, W. (1980), Pomoč i kapital. V: Hollstein, W., Meinhold, M. (ur.), *Socialni rad u kapitalističkim produkcionim uslovima*. Beograd: Viša škola za socialne radnike (107–141).
- Hvalec, Š., Kobal Straus, K. (2010), Empatija in značilnosti udeležencev izobraževanja v programu bolničar – negovalec. *Obzornik zdravstvene nege*, 44, 4: 245–52.
- Ivelja, R. (2017 a), Univerza: ostrejša vpisna merila že v študijskem letu 2018/19. *Dnevnik*, 31. 1. 2017. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042761570/slovenija/univerza-ostrejsa-vpisna-merila-ze-v-prihodnjem-studijskem-letu> (6. 1. 2017).
- Ivelja, R. (2017 b), Univerza po novem: o vpisu ne bo več odločala le matura. *Dnevnik*, 28. 1. 2017. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042761196/slovenija/univerza-po-novem-o-vpisu-ne-bo-vec-odlocala-le-matura> (6. 1. 2017).
- Kohlberg, L. (1984), *The psychology of moral development*. San Francisco: Harper and Row Publishing.
- Košak, K. (2017), Odvečno znanje. *Mladina*, 10. 2. 2017, št. 6: 24–25.
- Lockwood, P. L., Seara-Cardoso, A., Viding, E. (2014), Emotion regulation moderates the association between empathy and prosocial behavior. *PLoS ONE*, 9, 5. Dostopno na: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0096555> (18. 2. 2017).
- Marx, K., Engels, F. (1980), *Manifest komunistične stranke*. Ljubljana: Komunist.
- Mesec, B. (2015), Kakovost visokega šolstva in Fakulteta za socialno delo. *Socialno delo*, 54, 3–4: 233–238.
- Mesec, M. (2015), Praktični študij na Fakulteti za socialno delo. *Socialno delo*, 54, 3–4: 239–248.
- O'Hagan, M., Smith, M. (1993), *Special issues in child care*. London: Bailliere Tindall.
- Petek Šter, M., Selič, P. (2015), Assessing empathic attitudes in medical students: the re-validation of the Jefferson scale of empathy student version report. *Zdravstveno varstvo*, 54, 4: 282–292.

- Petrovec, D. (2017), Parlament na spidu. *Dnevnik*, 18. 2. 2017. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042763135/mnenja/kolumne/parlament-na-spidu> (18. 2. 2017).
- Petrović Jesenovec, B. (2015), Erasmus mobilnost na Fakulteti za socialno delo. *Socialno delo*, 54 3-4: 249-252.
- Predlog ZSV (2017), *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o socialnem varstvu* (Predlog). Ljubljana: MDDSZ. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predpisi_v_pripravi/ (9. 2. 2017).
- Preston, S. D., de Waal, F. B. M. (2002), Empathy: its ultimate and proximate bases. *Behavioral and Brain Sciences*, 25, 1: 1-20.
- RKC (2002), *Izberi življenje, sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem*. Ljubljana: Družina.
- Sautter, J. A. (2005), *Political behavior and emotional disposition: empathy and the collective action problem*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Sušnik, M. (2010), *Študentska pobuda za pripravništvo v socialnem varstvu*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Svetlik, I. (2017), Strma pot do odličnosti univerz. *Delo, Sobotna priloga*, 11. 2. 2017, str. 10-11.
- Tomšič, M., Sevšek, F., Rugelj, D. (2016), Varna uporaba mestnega potniškega prometa kot pomemben dejavnik socialne vključenosti starih ljudi. V: Kodele, T., Mešl, N. (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (156-170).
- Trampuš, J. (2007), Intervju z Mirkom Krašovcem, ravnateljem gospodarske uprave Nadškofije Maribor. *Mladina*, 9. 2.2007. Dostopno na: <http://www.mladina.si/93424/govorjenje-o-bogastvu-je-lahko-v-tem-trenutku-zelo-nevarno-ne-le-za-cerkev-pac-pa-za-celotno-slove> (12. 2. 2017).
- Wilkinson, R., Pickett, K. (2012), *Velika ideja*. Novo mesto: Penca idr.
- Zak, P. J. (2013), How stories change the brain. *Greater good in action*, 17. december 2013. Dostopno na: http://greatergood.berkeley.edu/article/item/how_stories_change_brain (18. 2. 2017).
- Zak, P. J., Stanton, A., Ahmadi, A. (2007), Oxytocin increases generosity in humans. *PLoS ONE*, 2, 11. Dostopno na: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0001128> (18. 2. 2017).